

5 VIRTUAL ACTION LEARNING IN HET HOGER ONDERWIJS

**Frans Kranenburg, Gerrit Jan Koopman, Geertje Wismans,
Sanne Gratama van Andel en Maarten de Laat**

In deze bijdrage beschrijven we hoe VAL is ingezet in de lerarenopleiding UTEACH. We zullen daarbij eerst een korte beschrijving geven van de opleiding en wat de drijfveren waren om met VAL in zee te gaan tijdens het project lerend lesgeven met ICT. Vervolgens geven we aan wat enkele bevindingen en ervaringen van de betrokken opleiders en studenten waren. Tot slot bespreken we enkele dilemma's voor het Hoger Onderwijs.

UTEACH lerarenopleiding

De UTEACH opleiding is een academische top-opleiding van 1 jaar, welke wordt verzorgd door het IVLOS (Universiteit Utrecht) in samenwerking met het Anna van Rijn College te Nieuwegein en het Europees Platform. De opleiding is hoofdzakelijk in het Engels en bereidt de studenten voor op het lesgeven in het tweetalig of internationale onderwijs. Het Master diploma geeft eerste graad lesbevoegdheid in het gewone Nederlandse voortgezet onderwijs en geniet groeiende erkenning door buitenlandse internationale scholen en scholen voor Tweetalig Onderwijs (TTO) in Nederland. Tijdens de studie gaan de studenten ruim drie maanden naar het buitenland voor de individuele eindstage. In die periode worden ze begeleid op afstand.

De studie is competentiegericht in de vorm van beschreven docentrollen die op illustratieve wijze de studenten een beeld geven van de verschillende functies die een docent in het onderwijs vervuld. Aan de hand van deze omschreven rollen krijgen de studenten leertaken uit te voeren die ze in hun portfolio presenteren ter beoordeling. De opleiding maakt hierbij gebruik van WebCT-vista/Blackboard. De drijfveren om in de vorm van een pilot deel te nemen aan het Lerend Lesgeven project was deels gelegen in de wijze waarop het portfolio en de elektronische leeromgeving (ELO) werden gebruikt. De ELO functioneerde op zichzelf redelijk, maar bij de inrichting en gebruiksmogelijkheid ervan werd een duidelijke onderwijskundige visie gemist, evenals een werkwijze die aansloot bij de verwachtingen van zowel de docent als student. De opbouw en structuur van de opleiding werd ondoorzichtig doordat tijdsplanning, opdrachten en documenten moeilijk te vinden waren en de 'rode draad' uit het zicht raakte. Er was behoefte aan een heldere, transparante omgeving die digitale didactiek en content management combineert. Een daarmee samenvallende en niet minder belangrijke drijfveer was het portfolio waarmee in de opleiding werd gewerkt. Dit portfolio werd door de studenten

in Microsoft Word opgebouwd en vervolgens online gezet. Deze werkwijze is erg omslachtig, de techniek nogal kwetsbaar en het nam vooral voor de studenten veel te veel tijd in beslag. Tijd die beter aan leren kon worden besteed. Het opbouwen en presenteren van het portfolio vormde een zware belasting voor de studenten terwijl het slechts een middel betrof om aan te kunnen tonen in hoeverre men op competente wijze de docentrollen kon uitvoeren.

Andere drijfveren om mee te doen waren meer onderwijskundig van aard. De pilot bood namelijk de gelegenheid om, met ondersteuning, eens de tijd te nemen om het UTEACH programma en werkwijze onder de loep te nemen en te moderniseren. Een gelegenheid om vraagstukken aan te pakken zoals 'moeten we als docenten voornamelijk blijven sturen'? Of 'kunnen we de studenten meer loslaten en hun zo meer verantwoordelijkheid geven voor hun eigen ontwikkeling?' Tevens was er behoefte om de studenten meer met en van elkaar te laten leren, bijvoorbeeld door middel van peer feedback en peer counseling. Tot slot wilde men kijken of een andere aanpak in een ELO ook de interactie en het leren van elkaar tijdens de stageperiode in het buitenland, zal stimuleren. De buitenlandstage is voor vele studenten het hoogtepunt van de studie, maar tevens ook het meest uitdagend. Men staat er dan opeens veelal alleen voor, waarbij men ook nog eens in een andere cultuur het vak van docent verder eigen moet zien te maken. De wijze waarop een meer community-gestuurde aanpak de studenten hierbij kan ondersteunen was een belangrijke drijfveer om van ELO en opleidingsmethodiek te veranderen. De VAL en VLC (zoals eerder in deze bijdrage uiteengezet) bood op vele van de beschreven drijfveren een aantrekkelijk alternatief. Zo biedt het VAL-concept een community-gestuurde werkwijze doorspekt van uitgewerkte en elders bewezen digitale werk- en omgangsvormen (sociaal contract/etiquette, student feedback, campfire stories, editorial review etc). Daarnaast is de omgeving helder en zakelijk, waardoor men in één oogopslag een beeld krijgt van de opbouw van het programma en waar men de relevante informatie kan vinden. Tot slot heeft de VLC een ingebouwd portfolio waarin de studenten automatisch hun gemaakte leerarrangementen kunnen presenteren.

Uitvoeringsprincipes lerend lesgeven pilot

Aan het begin van de pilot spraken de betrokken opleiders af om er helemaal voor te gaan en VAL zo veel mogelijk toe te passen in hun eigen programma. Dit betekende een radicale aanpassing van de wijze waarop men tot nu toe les gaf. Maar dit bood daardoor wel de gelegenheid om kritisch te kijken naar de wijze waarop de huidige opleiding de afgelopen tien jaar was geëvolueerd. Wel besloot men om het bestaande programma aanbod te handhaven, maar waar mogelijk wat te verlichten. Door de jaren heen waren er namelijk steeds meer opdrachten bijgekomen. Het programma was daardoor erg vol en sturend geworden. Het omzetten van het huidige programma naar leerarrangementen volgens het principe van VAL gaf een goede aanleiding om hierin te snijden en het kaf van het koren te scheiden. Hier-

door kon men tegelijkertijd ruimte maken voor de specifieke VAL-activiteiten. Bij het omzetten van de bestaande opdrachten naar VAL bleef het leren van de studenten uiteraard voorop staan. De wijze waarop zowel studenten en docenten de leerarrangementen wilden gaan voorzien van feedback, leidde wel tot het opzetten van heldere productcriteria en een herijking met de omschreven docentrollen. Hierbij was het een zoeken naar het ontwikkelen van authentieke VAL-opdrachten gericht op de doelgroep en het koppelen van praktijkvragen van de studenten aan de theorie.

Bevindingen van docenten

Het eerste winstpunt dat de docenten ervaren is de toegenomen transparantie. De omgeving heeft een zakelijk uiterlijk en het navigeren tussen de verschillende onderdelen van de ELO, gekoppeld aan de wijze waarop het UTEACH-programma is opgebouwd, steekt logisch in elkaar. Het is soms weliswaar wat zoeken, maar op vele punten is dit verbeterd in vergelijking met de manier waarop dat in de vorige ELO was opgezet. De afspraak dat alle communicatie verloopt via de ELO (met name van het platform) draagt bij aan deze transparantie. Alles is op één centrale plek terug te vinden.

Het leren werken volgens het VAL-concept in een geïntegreerde ELO, de VLC, heeft ervoor gezorgd dat de docenten zich meer ontwikkeld hebben op hoe je het online leren van studenten modereert, volgt en stimuleert. Tijdens de training en het verloop van de pilot was hier veel aandacht voor en de organisatie van diverse VAL-werkvormen brengt dit op een positieve manier bij elkaar. Zo kan tijdens bijeenkomsten aan de hand van leerrapportages concreet besproken worden hoe intensief de studenten met het leren bezig zijn en op welke manieren men hierbij begeleid wil worden.

Het werken met de docentrollen en de noodzakelijke vertaling naar operationele competenties blijft nog wat zoeken. Zonder een goede operationalisering is het moeilijk authentieke leerarrangementen aan te bieden waarmee ze de competenties kunnen 'aantonen'. Op een aantal punten blijft de rol-omschrijving van diverse docentfuncties te algemeen en abstract. Het regelmatig organiseren van campfire stories bleek een essentiële stap ter voorbereiding van een best practice en editorial review. Aan de hand van de campfire stories konden de studenten hun vragen en issues laagdrempelig in de groep bespreken. Zo werd concreet voor de groep voor welke uitdaging ze stond en aan welke normen men zou moeten voldoen om zo een editorial review en het assessment goed te kunnen doorlopen. Uit de analyses van de virtuele leerinteractie bleek wel dat de peer feedback die de studenten elkaar gaven, veelal doorspekt was van sociaal wenselijk gedrag. Men vindt het moeilijk om op een goede manier welgemeende kritische feedback te geven en verzandt daardoor al snel in goed bedoelde meer oppervlakkige opmerkingen. Tijdens VAL-bijeenkomsten in de eerste vier maanden hebben docenten en studenten hier

herhaaldelijk aandacht aan besteed. Goed feedback geven is niet vanzelfsprekend; dat is iets wat de studenten echt moeten leren, bij voorkeur in de veiligheid van een wederzijds afhankelijke mentorgroep. De invoering van de assessmentdagen was echt een aanvulling op het oorspronkelijke programma en wordt als leerzaam en effectief ervaren.

Tot slot blijkt het werken van de VLC niet het gewenste effect te hebben gehad op het intensiveren van het contact tijdens de buitenlandstages. Voorheen moest elke groep studenten in het buitenland wekelijks een voortgangsverslag mailen met successen, uitdagingen en leerpunten voor de komende week. Door de communicatie volledig binnen de VLC te concentreren is dit komen te vervallen en vervangen door een viertal leerarrangementen. Deze leerarrangementen en de uitwisseling op het platform blijken echter onvoldoende als alternatief te kunnen functioneren. De docenten hebben daardoor het gevoel gekregen minder op de hoogte te zijn van de feitelijke ontwikkeling van de studenten: de afstand tussen docent en student lijkt eerder groter geworden dan dat deze is verkleind. Men is nog op zoek naar werkvormen en ELO componenten die dit gevoel kunnen herstellen.

Bevindingen van studenten

De studenten kunnen vrij makkelijk en intuïtief werken met deze VLC-omgeving en de toegevoegde 'social network' functies vindt men leuk en motiverend. De eerste reacties waren positief over de functionaliteit: het werkt ècht. Deze functies mogen zelfs nog wel uitgebreid worden met bijvoorbeeld een chat en blog functie. Het zou het onderlinge contact en verbondenheid (zeker tijdens een buitenlandstage) kunnen vergroten als men van elkaar ziet waar men mee bezig is, zoals dat het geval is bij Facebook of Linked-in.

Ook het VAL-principe wordt als een mooi opleidingsconcept ervaren, al vinden sommigen dat er wel veel stappen in de VAL-cyclus zijn. Over het werken met een portfolio zijn de studenten tevreden. Ze vinden wel dat er (te) veel leerarrangementen zijn en dat deze te gesloten geformuleerd zijn. Bovendien is de balans tussen authentieke opdrachten en de wetenschappelijke aard ervan nog niet gevonden. In sommige gevallen geven de studenten aan dat de situationele context eerder belemmerend werkt en een academische vertaalslag naar meer generieke theorieën en principes in de weg staat. Hiermee samenhangend wordt aangegeven dat het geven van peer feedback op de diverse producten van de studenten lastig is. Opvallend is dat de studenten het moeilijk vinden om de persoon 'los' te koppelen van het te beoordelen product. Dit werkt de sociale wenselijkheid van het gegeven feedback, zoals de docenten constateerden, in de hand.

Er rijzen weinig vragen over de invulling en uitvoering van leerarrangementen zodat (geplande) campfire stories slecht worden benut en zelden wordt aangevraagd. Tot slot blijft het best practice moment voor de studenten een moeilijke

stap. In de eerste plaats omdat men tot die tijd weinig tot geen beoordelingen heeft ontvangen van de docenten en men dus zonder enige externe normering elkaars producten moet gaan beoordelen. In de tweede plaats omdat de studenten toch pas op het allerlaatste moment voor de deadline hun producten gaan uploaden, zodat er weinig tijd overblijft om te kunnen 'best practicen'.

Dilemma's voor het Hoger Onderwijs en VAL

De positieve ervaringen met lerend lesgeven van de UTEACH docenten nemen uiteraard niet alle problemen en vraagstukken weg. Enkele dilemma's die spelen, zijn karakteristiek voor de wijze waarop het Hoger Onderwijs is georganiseerd en deze worden door het werken met VAL en VLC niet opgelost en misschien in sommige gevallen juist vergroot. Een van die dilemma's heeft te maken met de open opleidingsvisie die aan het VAL-concept ten grondslag ligt. De studenten worden in principe volledig losgelaten in de wijze waarop ze hun leren willen vormgeven. Wat telt is dat ze op de assessmentdag kunnen aantonen dat ze competent zijn. Of ze hiervoor leerproducten hebben gemaakt of alleen maar feedback hebben gegeven op andere studenten, maakt niet uit. Het huidige onderwijs is echter nog sterk instructief en studenten zijn gewend aan deze werkwijze. Ze hebben daarvoor behoefte aan heldere richtlijnen en willen graag vooraf weten aan welke verwachtingen ze moeten voldoen. De docenten aan de andere kant zijn gewend een onderwijsprogramma samen te stellen en hierin zit een zekere lineaire opbouw. Het 'Best Practicen' en houden van 'Editorial Reviews' vereist wel dat voldoende studenten tegelijkertijd een bepaald leerarrangement uitvoeren. Dit heeft geleid tot het verplicht stellen van enkele leerarrangementen. Het dilemma sturing en vrijheid wordt binnen het VAL-concept dus niet opgelost.

Een volgend dilemma is het vinden van de juiste balans tussen authentieke en academische leerarrangementen. VAL zoekt de aansluiting bij interactieve authentieke leerarrangementen gecentreerd rond concreet geformuleerde competenties. Het beoogt een krachtige leeromgeving te zijn, die zoveel mogelijk de student wil voorbereiden op een professionele houding die een leven lang leren op de werkplek nastreeft. Studenten aan het Hoger Onderwijs, voornamelijk bij post-academische opleidingen, zoeken echter ook een wetenschappelijk discours waarin kritische reflectie, abstractie en filosofische beschouwingen een rol spelen. De manier waarop men binnen VAL uitwisselt met korte meldingen, feedback en vragen, leent zich niet zo goed voor deze meer uitgebreide discussies. De tekstvakjes staan slechts een beperkt aantal karakters toe. Daarnaast kunnen dergelijke discussies moeilijker van korte feedback worden voorzien, waardoor de diepgang van het benodigde samenlerend produceren wordt bemoeilijkt. Een mogelijkheid is om het aantal karakters waaraan feedback moet voldoen te verhogen. Dit zou dan moeten gelden voor alle communicatie in de VLC, wat de daadkracht bij de meer authentieke taken ondermijnt. Bovendien leert de praktijk dat uitbreiding van het aantal karakters juist gebruikt wordt om het aandeel tekst met een relationeel doel (complimenten) te vergroten.

Overigens worden leerarrangementen door studenten vaak niet gezien als leeractiviteiten die echt voorkomen in hun (les)praktijk. Dikwijls worden ze ervaren als extra opdrachten voor de opleiding: bovenop de stage. Het is een voortdurend aandachtspunt en uitdaging voor docenten bij het ontwerpen en verbeteren van leerarrangementen. Het toont een ander dilemma: sommige gewenste leeractiviteiten en reflectie vinden niet plaats in de 'authentieke context' van de gemiddelde lespraktijk. Als dat leerproces wel gewenst is, vermindert de perceptie van authenticiteit.

Tot slot vragen de docenten zich af of VAL zich leent voor volledige toepassing in de hele opleiding, zeker voor opleidingen van 4 jaar, of dat het beter is VAL toe te spitsen op enkele modules die zich hier goed voor lenen. Bijvoorbeeld opdrachten gericht op verheldering van persoonlijke beelden, persoonlijke opleidingsplannen of tussentijdse evaluatie bleken moeilijk in een 'best practice' of 'editorial review' te passen. Ook zou het VAL-concept met haar elf stappen op den duur door de studenten meer als een zich herhalend kunstje ervaren kunnen worden dan als een uitdagend leerconcept, waarbij je je ook kunt afvragen of het VAL-concept voldoende rekening houdt met de diverse uiteenlopende leerstijlen die je bij de studenten aantreft.

Het tweede jaar van de pilot loopt ten einde. Er is door docenten en studenten veel geleerd over de opbrengsten en beperkingen in de VAL-/VLC-praktijk. Binnenkort zullen de docenten de keuze gaan maken hoe zij de opbrengsten verder kunnen toepassen in de UTEACH en tegelijkertijd het zicht op de leerprocessen in het buitenland te kunnen versterken.